

OBICEIURI, CÎNTECE ȘI JOCURI MAGICE DIN COMUNA TOPLIȚA

GEORGE SBÎRCEA

Într-o cercetare făcută în iulie-august 1934 și în toamna anului următor în comuna Toplița — Regiunea Autonomă Maghiară — am întâlnit câteva obiceiuri, cîntece și jocuri ce ne duc spre vechi datini cu substrat magic. Ele constituie, socotim, prețioase documente pentru folclorul vechiului sat romînesc, documente dispărute azi aproape cu totul. La Toplița, unde exploatările forestiere au adus prin amestecul de populație și modernizarea vieții, o rapidă schimbare a moravurilor, vechile datini s-au retras din sat spre cătunele mărginașe care chiar dacă nu le mai păstrează întocmai, păstrează măcar amintirea lor vie, dovadă că pînă nu de mult au existat încă aeeva.

Informatorii de la care am cules datele sînt, pe lîngă un grup de păstori, *Paraschiva Babăță*, femeie de 67 ani, cu memoria neatînsă de vîrstă și o rară muzicalitate, și *Nucu Maier* de 56 ani, un flăcău tomnatic, bun clarinetist, cu îndeletniciri muierțești ca țesutul cu războiul, cusutul florilor și desenelor pe cămășile sătenilor, vopsirea pînzeturilor cu boia obținută din diferite buruieni și rădăcini, din care cauză era poreclit de săteni « muierotcă ». Ei mi-au împărțit cîntecele și jocurile acestea, prima din gură și frunză, al doilea din gură și clarinet. Amîndoi mai țineau minte să fi auzit și văzut ei înșiși o parte din ele jucate și cîntate. Unele din cîntecele acestea vechi însă le-au aflat în tinerețea lor de la bătrîni satului, care și ei le învățaseră de la alții fără să fi participat vreodată activ la « jucarea » lor.

Toplița, satul de obîrșie al celor doi informatori, este o așezare romînească de munte pe valea Mureșului superior, răspîndită pe un spațiu întins, în formă de cruce, pe aproape 10 kilometri lungime de la un capăt la altul. Cele câteva cătune sînt împrăștiate pe plaiurile munților din imediata vecinătate a comunei și au rămas, în parte, ferite de influența modernizatoare a comunei, devenită un centru important de industrializare a lemnului. Ele au lăutari proprii, jocuri proprii, obiceiuri proprii, trăind o viață oarecum de sine stătătoare, ceea ce explică păstrarea cîntecelor și jocurilor culese.

Cîteva din melodiile notate mi-au fost comunicate, cu unele schimbări, destul de importante pe alocuri, de ambii informatori. Am reținut amîndouă variantele, care pentru cei ce studiază comparativ folclorul nostru, pot constitui indici noi despre procesul de transformare a cîntecului popular înăuntrul aceleiași comunități sătești.

Din obiceiurile culese publicăm pe acelea care, fie prin desfășurarea lor, fie prin textul sau melodia cîntecelor integrate obiceiurilor ori prin jocurile ce le însoțesc, aduc elemente noi pentru cunoașterea tradiției noastre folclorice.

1. Floașa

Cînd se îmbolnăvește un copil, tovarășii lui de joacă sînt chemați să facă în ogradă sau chiar în casa bolnavului un cerc (roată). În mijlocul cercului sînt așezați doi copii, unul legat la ochi cu năframă neagră, întors — la pornire — cu fața spre apus, iar altul cu năframa albă, acesta cu fața la răsărit. Copiii cîntă și bat din palme ritmul, în timp ce cel cu năframa albă îl fugărește înăuntrul cercului pe cel cu năframa neagră la ochi.

O bătrână, bunica sau ruda copilului bolnav, rostește în ritmul cîntecului descîntece, din care informatoarea ținea minte, deoarece și ea le făcuse, următoarele versuri:

«*Du-te, năcaz, de la mine*».
«*Nu m-aș duce, că mi-e bine,*
Nu m-aș îndura, m-aș duce,
De la grădina cea-i dulce»

«*Să-mi fi necaz afurisit,*
Unde te-oi găsi dormind,
Să fi cu capul zdrobit» (bis)

Între timp, copilul cu năframa albă trebuia să-l alunge afară din cerc pe copilul cu năframă neagră la ochi. Cu cât izbutea s-o facă mai repede, cu atât se credea că bolnavul se va însănătoși mai curînd. Copilul cu năframa albă la ochi întrupa sănătatea, forța pozitivă a naturii, duhul bun, celălalt boala, «năcazul afurisit», care trebuie gonit de la casa năpăstuită prin actul magic, însoțit de melodia:

Informator: *Paraschiva Babăță*
67 ani
1934

Andantino (♩=100)

Vuce

Du - te nă - caz de la mi - ne. Nu m-aș du - ce
Nu m-aș în - du - ra m-aș du - ce, De - la gră - di -

1. 2.

că mi-e bi - ne. dul - ce
na ce-i

Cîntecul acesta de joc are numele de *Floașă*, după cum pretinde informatoarea, pentru că o bătrână pricepută în descîntece, pe nume *Floașa*, strîngea copii și făcea actul ritual. Ei primeau de la părinții bolnavului, colaci, mere, nuci și prune uscate. La rîndul său, informatorul Nucu Maier susține că ar fi existat în sat mai multe «floașe», ceea ce pare să arate că numirea este un atribut și nu un nume propriu, avînd înțelesul de «vindecătoare» sau «descîntătoare».

2. Ablineața

Stuparii din sat, care — după informațiile primite din mai multe surse locale — au fost numeroși în trecut, aprovizionînd tîrgurile de la Gheorghieni, Reghinul Săsesc și Tg. Mureș cu mierea produsă de ei, încercau să împiedice împrăștierea albinelor în timpul roirii și să prindă roiurile printr-un act de magie. El era săvîrșit cu ajutorul a trei, șapte sau treisprezece¹ fecioare «nespurcate» (în vîrsta pubertății premenstruale), care se strîngeau în jurul stupilor din fața casei sau din grădină, își înfășurau bine capul și fața în broboade, încît numai ochii li se mai vedeau, spre a nu fi înțepate și, cu un blid de pămînt în mînă, în care se punea un strop de miere, vinbusuioc și oscior de liliac, cîntau, bătînd ușor pămîntul cu picioarele și mișcîndu-se roată:

Haideți și grăbiți, (bis)
Acas' să prînziți,
La tricorn de mese,
Între flori alese.
Că din voi se face
Lătunile-al bune
Prăjituri din grîu,

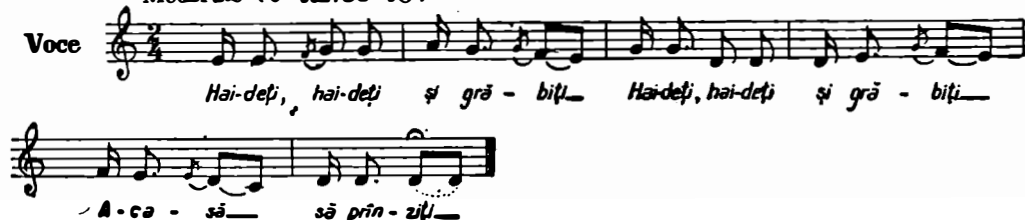
Cari le pun pe masă.
Afară de voi
Nu e botejiune,
Nice-ngropăciune,
Nu e vre-un ospăț,
Acasă haideți!

¹ Respectarea acestui număr condiționează eficacitatea ritualului.

Informator : *Paraschiva Babdă*
67 ani
1934

Moderato (♩ = cca. 86-98)

Voce

Hai-deți, hai-deți și gră - biți. Hai-deți, hai-deți și gră - biți.

A - ca - să - să prîn - ziți.

Mai târziu semnificația magică a cîntecului și a ritualului legat de el s-a pierdut, textul a suferit modificări și melodia se cîntă azi ca simplu colind, de către copiii de sex feminin, mai ales la casele cu stupi:

Informator : *Nucu Maier*
56 ani
1938

Moderato (♩ = cca. 80)

Hai-deți să - por - ni - mu Pin - la - Ru - sa -

li - mu A - co - lo să prîn - zi - mu, A - co - lo să prîn - zi - mu.

*Haideți, să pornim
Pin' la Rusalimu,
Acol' să prînzimul
La tricorn de mese,
Sînt mîncări alese,*

*Prăjituri din grfu
Și colaci cu miere,
Miere de abline (sic!)
Și prăjituri fine.*

Informatoarea Paraschiva Babdă pretinde a ști, că dansul magic purta mai de mult numele de *Ablineața* (de la *ablina* din colind) și că fecioara care, în cursul executării ritualului, era înțepată (aleasă) de o albină, se mărita cea dintîi și primea de la gospodăr un stup în dar.

3. Rîndunica

Este un cîntec de leagăn ce se cîntă de către femei bătrîne la căpătîiul copiilor « fără somn », care pricinuesc nopți albe părinților lor. Copilul este descîntat la descreșterea lunii, cînd se crede că puterile nopții sporesc. În acest scop, el este așezat cu creștetul spre apus, unde-i « odihna lumii » și « patul zilei ». Bătrîna care face descîntecul așează, înainte de a-și începe ritualul, sub perîna copilului șapte fire de floare și izmă, rupte de pe șapte morminte de copii, din cimțitul satului, și face urarea:

*„Să dormi ca mortu,
Să crești ca floarea,
Să-nerzești ca buruiana“*

după care urmează cîntecul:

Informator: *Paraschiva Babăță*
67 ani
1934

Andantino (♩ - cca. 88)

Voce

Vin - ț-o, vin - ț-o rîn - du - ni - că. Vin - ț-o, vin - ț-o,
rîn - du - ni - că Da - ră de-un - de a - ve
ni - tu, Pe din jos de Că - li - ma - nu.

Vint-o, vint-o, rîndunică (bis)
Dară de-unde a vinitu
*Pe din jos de Călimanu*²
Hai în casă să cinămu (bis)
Că noi n-am vint să cinămu,

C-am vinit noi la dormitu,
Nici mai grabnic, nici mai multu, (bis)
Numa' pînă dimineață,
Pe sub cap cu iarbă creață.

Descîntecul se repetă în șapte seri de-a-rîndul. Ultima seară, descîntătoarea își pune pe față o mască, confecționată dintr-o năframă albă, în care se taie orificii pentru ochi și gură. Rostul ei este «să sperie duhurile spurcate», care neliniștesc somnul copilului.

4. Vărdan

O variantă a jocului «Închinarea pruncului» după naștere, cu scopul alungării duhurilor rele, am găsit-o la Toplița cu numele de *Vărdan*, care derivă aproape sigur din Iordan și este o colindă magică. Ea «se corindă» la botezul copiilor, indiferent de anotimp, de către trei flăcăi încinși cu briu roșu și purtind la pălărie unghie de lup. Aceștia trag un cerc, cu unghia de lup, în jurul casei, pornind de la răsărit spre apus. Cercul tras de primul flăcău înconjoară toată casa. În clipa cînd cercul se închide, al doilea flăcău continuă operația, descriind un cerc cu o rază mai mică, înăuntrul primului. Cînd isprăvește și acesta, al treilea flăcău trage un cerc mic în fața tindei.

După aceea, flăcăii cîntă sau recită versurile:

Primul flăcău :	— <i>N-ați văzut, văzut, Pe un fiu micuț?</i>
Al doilea :	— <i>Poate că l-am văzut, Nu l-am cunoscut.</i>
Al treilea :	— <i>Lesne de-al cunoaște :</i> <i>Fețușuica lui, Spuma laptelui. Ochișorii lui, Două mure negre, De pe-un rogoz verde Sprîncenele lui, Peana corbului.</i>

² Munte din lanțul Carpaților răsăriteni, la 25 km. de Toplița.

Primul flăcău : — *Dac-o fost așa,
Poate că l-am văzut
La poarta lui Pilat,
Pe-o multe de brad
Cuile-i bătea,
Singele-mproșca.
Pe unde-mproșca
Frumos lumina,
Îngerii-l plîngea,
Maicile-l gătea.*

La aceste cuvinte, nașul și nașa ies din casă, purtînd pe brațe copilul, care urmează să fie botezat și, întinzîndu-l jucătorilor, spun :

*Astăzi i-o zi mare,
S-a născut un prunc,
Prunc fără păcate.*

*În brață-l luați,
Sus îl ridicați,
Scump nume îi dați*

În clipa aceea, unul din închinători strigă numele ce-i vine în minte sau asupra căruia se înțelege cu ceilalți doi. Numele acesta este adăugat apoi aceluia, pe care îl aleg nașii, de acord cu părinții. Atunci cînd numele strigat de închinători coincide cu cel ales de nași și părinți, se crede că copilul va fi din cale afară de norocos și va avea constituită o puternică apărare⁸.

După toate acestea, închinătorii iau copilul în brațe și joacă astfel cu el, primul pe cercul făcut de el cu unghia de lup, al doilea pe cercul mai mic, al treilea pe cercul din tindă, pe melodia :

Informator : *Nucu Maier*
56 ani
1934

Moderato (♩ = 108)

Clarinet

Fine

La sfîrșit, în timp ce oaspeții chemați la botez se leagănă în cerc în ogradă, iarna în casă, cel mai tînăr din chemători se urcă pe acoperiș, cu ajutorul unei scări, și astupă simbolic hornul cu un șomoiog de paie. Astfel se ferește pe viitor copilul de duhurile rele, care « pătrund în casă prin horn și aduc boale, nenorociri, sărăcie și prostie — năcazul cel mai mare al sărăcimii ».

Abia cînd toate aceste operații cu substrat magic sînt săvîrșite, se recurge la serviciile preotului pentru actul religios al botezului.

5. Păstrăvarul.

Pescuitul păstrăvilor se făcea pînă la primul război mondial în colectiv, între Sfîntu-Gheorghe și Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril. Țigani și veneticii (cei veniți din alte sate) erau excluși de la prinderea acestui soi de pește. Cel mai tînăr din colectivul de pescari ducea de veste celor-

⁸ O credință similară cuprinde tradiția cabalistică a poporului evreu, după care numele dublu sau triplu dat la circumcizie, conferă puteri deosebite copilului.

lalți, că poate începe pescuirea păstrăvilor. Colectivul pornea noaptea, la lumina stelelor. Era semn rău dacă le ieșea înainte o femeie, un animal de sex feminin sau un vas gol. Se pornea noaptea ca să se evite aceste întâlniri aducătoare de nenoroc. În drum spre locul de pescuit nimeni n-avea voie să vorbească. În numele tuturor, cel mai bătrîn din colectiv răspundea la eventualele întrebări sau saluturi ale sătenilor întîlniți.

Ajunși la locul unde se pescuia, se aștepta dimineața și începea, în aceeași muțenie, pîndirea undiței sau a plasei. Nu se rostea un cuvînt, pînă la prinderea primului păstrăv. Cînd acesta era scos, cel mai bătrîn dintre pescari îl elibera din undiță, îl arunca într-un urciol cu apă, și făcea, cu urciorul în mînă, în centrul cercului ce se forma în jurul lui, pași de dans, cîntînd, în bătaia de picioare a celorlalți pescari și cu acompaniament de lăutari, aduși anume în acest scop:

Informator: *Nucu Maier*
56 ani
1935

Andantino ($\text{♩} = 112$)

Voce

Sus pe va-lea ri - u lui — La um-bra-rul
bra - du - lui — Bea și s-a - da - pă, Joa - că în a - pă,
Pă - stră - ve - lu, Dă u - re - lu (TARAF)
Măi, voi - ni - ce nu mă lă - sa, Măi, voi - ni - ce nu mă lă - sa.

*Sus, pe valea rîu-lui,
La umbra răchitelui,
Bea și s-adapă,*

*Joacă în apă,
Păstrăvelu,
D-aurelu.*

Măi, voinice, nu mă lăsa (bis)

La sfîrșitul primei strofe a jocului și a cîntecului, cel care prinsese păstrăvul îl arunca înapoi în apă, cu scopul magic ca acesta să le fie în ajutor tot anotimpul pescarilor. Aruncarea înapoi a peștelui prins se făcea «la umbra unui brad sau a răchitelor de pe țărmul apei, ca să nu-i vadă ceilalți pești și să se ferească pe viitor de momeala lui. Căci el îi momea pe păstrăvi tot anul în undița pescarilor».

După aceasta, cercul se forma din nou, muzica lua un ritm mai vioi și, în timp ce pescarii se țineau de mînă, făcînd pași de dans, cel care aruncase peștele prins înapoi în rîu, cînta, pe aceeași melodie:

*Sus, pe valea rîului,
La umbra răchitelor,
Joacă în apă,*

*Bea și s-adapă,
Păstrăvelu,
D-aurelu.*

Măi, voinice, nu te-oi uita (bis)

Întreg ritualul avea scopul de a asigura succese pescarilor de păstrăvi în cursul aceluia an. Informatorul pretindea a ști, că acest ritual se făcea și de către pescarii moldoveni.

6. Turca.

Un dans care se joacă la Anul Nou, fiind însoțit de urări de belșug pentru gospodari. Turca (capra) este capul de pasăre, cu cioc lung de lemn, ciocul inferior fiind mobil și acționat de un mîner sau sfoară, montat pe o prăjină, mai înaltă decît omul. Prăjina se îmbracă în țesături țărănești, care au stat în patul sau sub salteaua a 7 femei care au născut băieți. Astfel, țesăturii i se conferă forțele magice de fertilitate ale mamelor care dau viață pruncilor lor și ea, împreună cu capul de ibis al turcei, alungă sărăcia din casă și aduc bucate îmbelșugate.

Omul care acționează ciocul turcei, însoțindu-l cu bătaia și ritmul muzicii, se ascunde sub îmbrăcămintea prăjinei și joacă, tropăind pe melodia lăutarilor, de obicei o vioară și un clarinet, rar un violoncel sau contrabas, în timp ce însoțitorul, în mină cu o tăviță de lemn, acoperită cu broboadă, care primește darurile celor vizitați, urează:

I

*Am venit cu turca în casă,
Să v-aduc belșug pe masă,
Să trăiți și să-nfloriți
Ca și pomii primăverii
Si ca ei să-mbătrîniți.*

II

*Am umblat prin busuioc,
Dă-i, turcă, gazdei noroc.
Am umblat prin iarbă creaiță,
Dă-i, turcă, gazdei viață
Da' găzdoaia sănătoasă,
Ca și o viorea frumoasă.*

Urarea aceasta are caracter de strigătură; după informația primită, ea se și colindă cu muzică, «dar numai de cînd s-au stricat obiceiurile vechi». Urarea are loc fie pe muzică, fie în pauzele ei.

Melodia jocului de-a turca este:

Informator: *Nucu Maier*
56 ani
1935

Allegro moderato (♩ = 136-142)

Clarinet

Turca este purtată, ca obiect cu atribute magice, și la vacile care nu dau lapte îndestulător cantitativ sau de calitate slabă. Aceasta se face în orice anotimp, dar nu se mai însoțește de urări și de cîntecele lăutarilor. Vacă este atinsă de trei ori cu ciocul turcâi, ritual care se repetă trei sîmbete în șir după care «laptele vacii sporește și se face untos».

O variantă a jocului de-a turca este melodia:

Informator: *Nucu Maier*
56 ani
1935

Allegro moderato (♩=130-136)

Clarinet

O altă melodie de turcă este:

Allegro (♩=182)

Clarinet

7. Ingroparea banului

Aratul se face totdeauna de către bărbați. Aruncarea semințelor în brazdă de către bărbați la grâu și ovăz; de către femei la cucuruz, seară, cînepă, in și zarzavaturi. Păștile se seamănă numai de către femei; morcovii și bostanii numai de către bărbați. Aceasta se face printr-o analogie conștientă, din dorința ca morcovii și bostanii să fie «virtoși» ca bărbatul, iar mazărea, fasolea, etc. «rotunde» ca femeia. Griul se seamănă desculț, după spălarea rituală a picioarelor în apă cu oțet de vin, în timp ce cioarecii se trag sau leagă cît mai sus pe gambă, «ca să crească înalt griul».

Griul se seamănă din ștergar alb sau cearceaf spălat în apă de izvor. După semănare are loc *ingroparea banului*. Este, de obicei, un ban de argint, din salbele femeilor, căruia i se face pat adînc în mijlocul ogorului însămîntat, ca o ofrandă puterilor ce rodesc pămîntul. Cu cît banul

este mai vechi și mai prețios cu atât mai mare va fi ajutorul spiritelor divine. La îngroparea banului se «vrăjește» astfel, de către un solomonar adus în acest scop:

*Dumnezeu bine-a gândit
Lut în mână și-a luat
Pe Adam l-o frământat,
Ducul sfânt i l-o suflat,
Tocma-n picioare s-o sculat
Ca Adam din cel mormint,
Să se scoale din pământ (sau «să răsără»)
Spicul griului,
Fața domnului!*

Apoi se trage cu sapa un cerc simbolic de apărare, în jurul ogorului, spre a-l feri de grindină, lăcuste, țilhari, secetă și dări mari. După aceea, agricultorul cu familia sa se prind de mână și lălăiesc sau sînt acompaniați de instrument muzical, în ritmul căruia se leagăna:

Informator: *Paraschiva Babăță*

67 ani

1934

Modcrato (=96)

Frunză

Fine

ОБРЯДЫ, ПЕСНИ И ПЛЯСКИ СЕЛА ТОПЛИЦА

Осенью 1934 и последующего года на хуторах, прилегающих к селу Топлица (нынешняя Венгерская автономная область), были записаны кое-какие обряды, носящие магический характер и сопровождаемые песнями и плясками. Записи эти являются ценным фольклорным памятником старой румынской деревни.

В них речь идет об определенных магических обрядах, с помощью которых преследовались такие цели, как например: вылечить больного ребенка (Флоаша и Ласточка), помешать пчелам разлетаться во время роения (Албиняца), уберечь новорожденного от влх духов (Вардан), легче ловить форель (Пастравул), обеспечить довольство в доме (Турка и Закапывание монеты),

За одним исключением (Турка), во всех этих обрядах встречается круг, — то-ли начерченный на земле, то-ли образуемый участниками обрядового действия. Всюду наблюдаются ритмические движения, соответствующие напеву, или же просто пляска. Многие мелодии, особенно те, которые поются с текстом, принадлежат к жанру коляд и отличаются явной архаичностью.

Все эти обряды сегодня больше не практикуются, но нет сомнения в том, что они бытовали в совсем недалеком прошлом.

CUSTOMS, MAGIC SONGS AND DANCES FROM THE VILLAGE OF TOPLITZA

In the autumn of 1934 and the following year, customs, including songs and dances of magic character have been collected from the surrounding hamlets of the village of Toplitza (Hungarian Autonomous Region). These customs constitute a precious documentary contribution to the study of old Roumanian village folklore.

Everyone of these customs reflects a magic ritual, aiming at the healing of a sick child („Floasha” and “Rîdunica” — the Swallow), the prevention of the dispersion of bees during swarming (Ablineatza), the protection of the new-born child from evil spirits (Vardan), the easy fishing of trout (Păstrăv) and the assurance of prosperity in the home (Turca and the burying of a coin).

With the sole exception of the Turca, the magic circle is invariably met with — either traced on the ground, or formed by the audience participating in the practice of the custom — as well as dances and rhythmic movements performed to the accompaniment of vocal or instrumental music. Many of the tunes in particular those with a text, belong to the carol-group of songs and have a marked archaic character.

The above customs are, at present, no longer performed, but testify to their intense practice in a recent past.